

Radio Historisch Tijdschrift

34^e jaargang - nummer 2 - juni 2011

137

type 6006 van 6 henry tussen de anode van de stuurbuis en de plusaansluiting op de trafo en afgevlakt met een extra elco van 8 μ F was de versterker doodstil. De toonregeling is eenvoudig gehouden en voldoet goed. Er werden allerlei suggesties genoemd vanuit het zaaltje die beter zouden voldoen, maar het is zo uitgekiend dat als beide pijlknoppen recht omhoog wijzen de versterking over vrijwel het gehele frequentiebereik volkomen constant is.

Voor de gelijkrichtbuis is gekozen voor een 1805 in plaats van de 80 die beter zou passen bij de 6SN7 en 6N6. De 1805 heeft dezelfde afmetingen als de 6N6 waardoor het versterkertje er symmetrisch goed uitziet. Het 39 Ω 5 watt weerstandje in de primaire van de voedingstrafo dient slechts om de netspanning te verlagen naar 220 volt. Wat hier kan omdat de gemiddelde stroomafname onveranderlijk is.

Versterker met ECL82 i.p.v. 6N6.

VOORoorlogse Radiotoestellen van het Merk Erres

Gidi Verheijen

DEEL 1

In de reeks artikelen over vooroorlogse Nederlandse merken kwamen intussen het grootste merk, Philips, een aantal kleinere merken, het toestel NSF4, het merk Aetherkruiser en de fabrikant Waldorp aan de orde.

Hieronder volgt het eerste deel van een artikel over vooroorlogse Erres-toestellen.

ERRES ALS FABRIKANT EN ALS MERK

De geschiedenis van Erres als radiofabrikant en als radiomerk is op diverse plaatsen al uitgebreid beschreven. Zo zijn er jubileumboeken van Van der Heem, bouwer van de meeste Erres-toestellen, artikelen in dit tijdschrift en verder websites die speciaal aan Erres en/of Van der Heem zijn gewijd (zie lijst van referenties). Daarom wordt hier volstaan met een summere beschrijving.

Handelsmaatschappij R.S. Stokvis & Zn. in Rotterdam, leverancier van technische artikelen, begint rond 1923 met de verkoop van radiotoestellen en -onderdelen onder de merknaam Erres.

Erres KY129, een type dat onder de naam RADIO STOKVIS voor export naar België is gebouwd. Bij de inlevering van radiotoestellen in Nederland in 1943 wordt het dan ook nauwelijks aangetroffen. (Collectie en foto: Dick van der Wal).

De merknaam is afgeleid van de initialen (R.S.) van de firma-naam. De productie vindt in deze fase onder andere plaats bij de NSF in Hilversum.

Vanaf ongeveer 1927 bouwt Van der Heem in Den Haag alle Erres-radio's, in een innige samenwerking met Stokvis, welke gedurende vele jaren wordt gecontinueerd. Stokvis neemt een belang van 50% in de in 1929 opgerichte N.V. Radiofabriek en Ingenieursbureau v/h Van der Heem en Bloemsma. Op 31 december 1929 treedt Philips als aandeelhouder toe, waarna Van der Heem, Stokvis en Philips respectievelijk 25, 25 en 50% van de aandelen bezitten. In mei 1935 treedt Philips overigens weer uit, na een conflict over de toepassing van Tungsramlampen door Van der Heem, maar de samenwerking wordt daarmee niet beëindigd.

Behalve de thuismarkt Nederland is België een belangrijk afzetgebied voor Erres-toestellen. Voor het voormalige Nederlandsch-Indië ontwerpt Erres toestellen die geschikt zijn voor een tropisch klimaat en voorzien van voor die regio nuttige golfbereiken. Lindeteves-Stokvis is de lokale vertegenwoordiging voor Erres-toestellen in Indië.

Ook na WO II blijft de relatie van Stokvis met Van der Heem in stand.

De eerste Erres-types beginnen met de letter K. Het laatste toestel in die reeks is het type KY.

Volgens het jubileumboek van Van der Heem (1926-1951) is hier de letter Y gebruikt omdat het toestel is uitgevoerd in een ijzeren (Y) omhulsel met houten zijschotten.

Tot en met 1960 hebben alle Erres-toestellen een type-aan-

duiding die bestaat uit de letters KY en drie cijfers. Het type KY103 is het eerste in deze reeks.

In 1966 verwerft Philips alle aandelen in Van der Heem. De relatie met Stokvis blijft aanvankelijk ongewijzigd, maar in 1969 neemt Philips ook alle activiteiten van Stokvis in de sector radio, televisie en elektrische huishoudelijke apparaten over die onder het merk Erres worden gevoerd. De merknaam Erres blijft nog tot het midden van de jaren tachtig in gebruik.

Na Philips was Erres het grootste vooroorlogse radiomerk, althans te oordelen naar het aantal in 1943 ingeleverde radio's. Van de 825.000 ingeleverde toestellen was toen bijna de helft van het merk Philips en ruim 7% van het merk Erres. Het Duitse merk Telefunken was net iets groter dan Erres met een aandeel van 7,5%.

ERRES RADIOMODELLEN

De hier gepresenteerde analyse van vooroorlogse Erres-radiomodellen is vooral gebaseerd op de gegevens die zijn verzameld in de inleveringsregisters van 1943. Verdere bronnen zijn de documenten over de in 1941 door Joden ingeleverde toestellen en de informatie over de toestellen die radiohandelaren in datzelfde jaar voor het Ostspende-project hebben moeten afstaan.

Niet onbelangrijk zijn tenslotte de gegevens uit hedendaagse verzamelingen. In totaal hebben meer dan 150 verzamelaars, waaronder 7 uit het buitenland, precies 500 vooroorlogse Erres-toestellen uit hun verzameling voor mijn onderzoek aangemeld. Het belang van deze laatste bijdragen schuilt vooral

Erres-type	Jaar	Ingeleverd in 1943	Aantal serienummers	Reeks serienummers	Schatting seriegrootte	Aantal in verzamelingen
KL	1928/1929	277	49	3809-84.330 *)	400	1
KY	1929/1930	683	92	1112-84.376 *)	900	3
KY103	1930/1931	553	36	12.700-85.189 *)	700	9
KY104	1930/1931	212	18	15.570-84.788 *)	300	2
KY105	1930/1931	270	24	16.506-21.375 *)	400	4
KY106	1930/1931	72	6	--		1
KY107	1931/1932	1790	167	61.067-68.731 *)	2400	27
KY108	1931/1932	597	83	81.126-85.579 *)	700	12
KY109	1931/1932	158	15	23.007-23.478	500	1
KY110	1931/1932	29	4	--		1
KY111	1931/1932	111	8	24.248-24.357	150	2
KY112	1931/1932	40	2	--		1
KY113	1931/1932	14	2	--		1
KY115	1931/1932	32	0	--		0
KY116	1932/1933	1305	141	60.026-84.534 *)	1600	1
KY117	1932/1933	748	63	70.030-70.643	800	1
KY118	1932/1933	22	1	--		0
KY119	1932/1933	18	1	--		1
KY120	1932/1933	119	7	20.007-20.131	150	1
KY121	1932/1933	162	14	21.003-21.178	200	1
KY122	1932/1933	79	8	22.044-22.121	150	0
KY123	1932/1933	446	44	23.037-23.525	600	2
KY125	1932/1933	266	14	20.520-25.028 *)	400	0
KY126(B)	1933/1934	4755	524	1015-7021	6400	34
KY127	1933/1934	7	2	--		0
KY128(B)	1933/1934	40	5	--		0
KY129	1933/1934	22	4	--		5
KY130	1933/1934	974	104	1004-2049	1100	8

Erres-type	Jaar	Ingeleverd in 1943	Aantal serienummers	Reeks serienummers	Schatting seriegrootte	Aantal in verzamelingen
KY135	1933/1934	956	89	1007-2313	1400	5
KY136	1934/1935	3892	381	1010-6288	5300	18
KY137	1934/1935	471	61	1047-1801	800	2
KY138	1934/1935	273	21	1024-1321	400	0
KY140	1934/1935	532	50	1003-1984	1000	4
KY141	1934/1935	155	15	1065-1223	300	0
KY142	1934/1935	722	61	1021-1919	1000	1
KY144	1934/1935	0	1	--		1
KY145	1935/1936	1743	228	1031-4058	3100	14
KY146	1935/1936	3964	404	1003-5987	5000	29
KY147	1935/1936	129	15	1003-1194	200	4
KY148	1935/1936	345	41	1004-1589	600	6
KY149	1935/1936	234	26	1040-1455	500	8
KY151	1935/1936	93	7	1057-1327	400	2
KY153	1935/1936	4	5	--		4
KY154	1936/1937	377	54	1014-1499	500	0
KY155	1936/1937	2279	302	1007-5502	4600	16
KY156	1936/1937	2868	314	1038-6134	5200	16
KY157	1936/1937	129	10	1031-1177	200	0
KY158	1936/1937	651	81	1053-2495	1500	7
KY159	1936/1937	32	6	1010-1164	200	2
KY160	1936/1937	50	6	1065-1090	100	0
KY165	1937/1938	2879	308	1010-7784	6800	25
KY166(B/U)	1937/1938	2361	269	1001-5982	5500	13
KY167	1937/1938	58	4	--		1
KY168	1937/1938	349	41	1005-1940	1000	6
KY169	1937/1938	36	5	1080-1185	200	2
KY175(V)	1938/1939	2444	316	1035-7887	6900	21
KY176(B)	1938/1939	2771	312	1005-6783	6400	28
KY177(A)	1938/1939	762	115	1017-3145	2200	11
KY178	1938/1939	140	27	1023-1365	400	2
KY179	1938/1939	14	4	1009-1091	100	1
KY185(V)	1939/1940	1729	223	1021-5997	5000	18
KY186(B)	1939/1940	2167	262	1001-5493	5300	16
KY187	1939/1940	618	78	1011-2352	1400	8
KY188	1939/1940	334	43	1002-1960	1000	4
KY189	1939/1940	54	9	1005-1234	250	3
KY194	1940/1941	1341	150	1149-5688	4600	9
KY195	1940/1941	2067	247	1026-6973	6000	11
KY196(B)	1940/1941	2016	238	1009-5981	6800	13
KY197	1940/1941	453	55	1097-2464	1500	8
KY198	1940/1941	90		1040-1489	500	0
KY410	1940/1941	622	85	1003-2875	1900	7
KY415	1941/1942	805	126	1020-3876	2900	5
KY416	1941/1942	367	81	1009-2997	2000	8
KY417	1941/1942	406	133	1014-5822	4900	12
KY418	1941/1942	0	2	--		2
KY218	1935	22	0	--		2
KY221	1937	4	1	--		1
overig		104	1	--		5
totaal		58.708	6751	--	123.700	500

Overzicht van vooroorlogse Erres-types, seizoenen waarin het type geproduceerd is, aantal in 1943 ingeleverde exemplaren, aantal in archieven of verzamelingen aangetroffen serienummers, verzamelde serienummerreeks, schatting van de seriegrootte en het aantal aangemelde toestellen in hedendaagse verzamelingen. (Vermelding van het teken *) in de kolom "Reeks serienummers" geeft aan dat de reeks niet volledig aaneengesloten is en één of meerdere onderbrekingen omvat.)

in het feit dat de verstrekte toestelgegevens nog verifieerbaar zijn. Voor archiefgegevens is dat natuurlijk niet meer het geval, maar daar ondersteunen de grote aantallen het maken van een verantwoorde analyse.

Van de toestellen uit verzamelingen is behalve de informatie op typeplaatjes ook die op licentieplaatjes verzameld (voor mijn onderzoek naar radio-octrooien en -licenties).

In 1943 zijn bij de verplichte inlevering van radiotoestellen bijna 59.000 toestellen van het merk Erres naar de inleveringsbureaus gebracht, verdeeld over bijna 100 verschillende types. In archieven konden van ongeveer 6300 Erres-toestellen de serienummers achterhaald worden. Verzamelaars leverden verder nog eens bijna 500 serienummers (en andere interessante gegevens) aan.

KY167, vermoedelijk speciaal voor de Belgische markt gebouwd. Achterwand en stationschaal tonen alleen Franse namen en teksten. De kast is gelijk aan die van de KY165 en KY166-modellen. (Collectie en foto: Wouter Nieuwlaat).

KY140, een van de vele Erres-toestellen met een prachtige vormgeving. (Collectie en foto: Leo van Vreeswijk)

Bijzonderheden over de 75 belangrijkste types zijn in bijgaande tabel vermeld. De meeste vroege types, zoals bijvoorbeeld de KM, KP en KWS, zijn hier buiten beschouwing gelaten, omdat de beschikbare gegevens te beperkt zijn voor een deugdelijke analyse.

Behalve dat in 1943 bijna 59.000 Erres-toestellen zijn ingeleverd, zijn volgens mijn schatting ook nog eens 29.000 toestellen achtergehouden. Het aantal Erres-toestellen onder de Nederlandse bevolking bedroeg vóór de inlevering van 1943 dus ongeveer 88.000 stuks.

In die gevallen waarin voldoende en eenduidige gegevens over serienummers bekend zijn, kan de productiegrootte van een type uit de bijbehorende serienummerreeks worden afgeleid. Zo vormen de ruim 400 verzamelde serienummers van het type KY146 een aaneengesloten reeks, met het laagste waargenomen nummer 1003 tot het hoogste nummer 5987. Dit wijst op een traject van serienummers van 1001 tot en met 6000 en leidt tot een totaal van 5000 geproduceerde stuks. Gezien de omvang van het aantal beschikbare serienummers en de gelijkmatige verdeling ervan, kan de schatting in dit voorbeeld als vrij nauwkeurig worden beschouwd.

Omdat Erres ook toestellen exporteerde en sommige types alleen maar voor de export bouwde (zoals naar het voormalig Nederlands-Indië), is alertheid bij het interpreteren van de informatie zeker geboden.

Bij enkele types wordt de reeks serienummers een of enkele malen onderbroken; daar is dan bij het schatten van de productiegrootte rekening mee gehouden. Van enkele types zijn weinig serienummers beschikbaar of zijn de gegevens niet eenduidig. In die gevallen is een schatting gemaakt van de productiegrootte door een extrapolatie toe te passen vanuit het aantal in 1943 ingeleverde toestellen van het betreffende type.

Uit een vergelijking van de productie-omvang van de verschillende types en de aantallen die zijn ingeleverd, kan worden afgeleid dat vooral de nieuwste types (zoals de KY410-serie uit het seizoen 1940/1941 en 1941/1942) zijn achtergehouden, immers het aantal geproduceerde toestellen is vele malen groter dan het aantal ingeleverde toestellen.

Uit de bijeengebrachte resultaten wordt zichtbaar dat Erres van 1929 tot en met 1942 naar schatting ongeveer 124.000 toestellen heeft gebouwd. Zoals we hierboven hebben gezien, waren daarvan ongeveer 88.000 stuks vóór de inlevering in 1943 nog in bezit van de Nederlandse bevolking. Het verschil tussen deze twee getallen kan verklaard worden door opgetreden verliezen (zoals door afdanken en opruimen) en geëxporteerde toestellen.

Twee in de tabel vermelde types (KY218 en KY221) zijn exporttoestellen voor Nederlands-Indië. Vrijwel alle toestellen met deze specifieke bestemming kregen een nummer in de KY200-serie. Zo kennen we bijvoorbeeld de KY208, 209, 212, 214(B), 217, 220, 222, 224, 225(BV), 226, 227, 228 en 229(BV). Ook types uit andere series (bijvoorbeeld de KY331, KY539 en KY639) zijn naar de voormalige kolonie geëxporteerd. Behalve van de KY218 en KY221, zijn er echter geen sporen van deze exporttoestellen gevonden in hedendaagse verzamelingen, noch in de inleveringsregisters van 1943. Er zijn ook gewone Erres-types naar Nederlands-Indië geëxporteerd, al of niet met aanpassingen in bijvoorbeeld het golfbereik, zoals de KY107.

Of naar België geëxporteerde Erres-toestellen weer in Nederland terecht zijn gekomen en in 1943 hier ingeleverd, valt met de beschikbare gegevens niet vast te stellen. Wel zijn minstens 10 van de aangemelde toestellen uit Nederlandse verzamelingen oorspronkelijk naar België geëxporteerde exemplaren. Dat valt af te leiden uit de aanwezigheid van Belgische licentieplaatjes, meestal voorzien van de namen van SEM en SBR, die optraden als de beheerders namens de octrooihouders in België.

Licentieplaatje op Belgische radio's.

Op deze plaatjes staan altijd de namen van SBR en SEM, de beheerders van de licenties in België, maar soms ook van de licentiehouders Philips en Radiobell (of BELL).

De plaatjes zitten ergens op het chassis of op de achterwand. Het grootste aantal in 1943 ingeleverde toestellen was van het type KY126 (4755 stuks). De KY146 komt op de tweede plaats met bijna 4000 exemplaren en wordt gevolgd door de KY136 (bijna 3900 stuks).

Meer dan 6000 stuks zijn gebouwd van elk van de types KY126(B), 136, 165, 175(V), 176(B), 195 en 196(B).

In hedendaagse verzamelingen is de KY126(B) duidelijk het meest populaire toestel (33 aangemeld). Meer dan 20 exemplaren zijn aangemeld van de KY107, 146, 165, 175(V) en 176(B). Verschillende types lijken niet meer in (Nederlandse) verzame-

lingen voor te komen en zijn dus "uitgestorven" of uiterst zeldzaam. Dat geldt in elk geval voor 11 types in de tabel (KY115, 118, 122, 125, 127, 138, 141, 154, 157, 160 en 198), maar ook voor enkele types die niet in de tabel opgenomen zijn (KY114, 124, 139 en 152). Deze laatste types zijn niet vermeld, omdat hiervan in het geheel geen exemplaren zijn aangetroffen (niet in archieven en ook niet in verzamelingen).

Van enkele types is slechts één exemplaar door verzamelaars aangemeld. Zolang geen nieuwe meldingen bekend worden, zijn dit dus unieke exemplaren voor Nederland: KY106, 109, 110, 112, 113, 116, 117, 119, 120, 121, 142, 144, 167 en 179. Van enkele types zijn eenvoudigweg weinig toestellen gebouwd, waardoor de aantallen klein zijn (KY106, 110, 113, 119 en 179), terwijl enkele types exclusief of grotendeels voor export naar België gebouwd zijn (KY144 en 167) en daarom hier niet of minder worden aangetroffen. Van enkele exporttoestellen vinden we in Nederlandse verzamelingen toch een paar exemplaren, maar dat zijn dan toestellen die op een of andere manier van België naar Nederland zijn verhuisd. Die toestellen dragen in de vorm van licentieplaatjes de bewijsstukken dat ze oorspronkelijk in België zijn verkocht (KY129 en KY153).

Van de KY121 is nog wel een tweede exemplaar bekend, in de vorm van een lege kast.

Verschillende Erres-types lijken uiterlijk op elkaar. Als er dan geen duidelijke typeplaatjes op het toestel zijn aangebracht, is een vergissing snel gemaakt. Zo is bij de inlevering in 1943 een KY107 vaak als een KY108 ingeschreven, maar ook andersom. Behalve dat het verschil zichtbaar is aan het serienummer (voor de KY107 in de 60.000-reeks en de KY108 in de 80.000-reeks), zijn er ook duidelijke verschillen in de behuizing. Een van de heel duidelijk zichtbare verschillen, dat merkwaardig genoeg zelden wordt genoemd, is de verdieping in het front achter de twee afstemschalen bij de KY108. De KY107 is op die plaats volledig vlak.

De lijst met referenties volgt na het tweede deel.

CONDENSATORS

VERRASSING

Hattem 29 maart 2011
Geachte redactie,

Een geweldige verrassing, mijn "einde zaak brief" in uw gewaardeerde tijdschrift te zien.

Geweldig. Elk levensteken en elke herinnering aan die boeiende jaren verzachten toch wel de stilte die valt bij het voorgoed sluiten van je winkeldeur. Het zijn jaren om nooit te vergeten, een mooie tijd, zo vol van actie, van stoomfiets tot computer. Weemoed en blij het te mogen beleven. De spannende verhalen van mijn Opa, alle onderdelen nog zelf maken voor die eigenbouw radio. Meneer Anton Philips die, af en toe, nog zelf een bezoek bracht aan zijn klanten en tussen de middag nog bij mijn Oma bleef eten omdat ze zo lekker kookte.

De verbazing en het ongeloof bij het horen van de geluiden uit

hun eerste radio, het horen van hun stem op de draadrecorder. De spanning, lukt het wel of lukt het niet, de dagbladders erbij, de eerste beelden op de zelfgebouwde televisie-ontvanger. Mooie herinneringen en blij met een tijdschrift als het uwe dat deze mooie beelden levend houdt.

Met vriendelijke groet,
Jappie Bosscha

ZOMERMANIFESTATIE NEDERLANDS GRAMMOFOON GENOOTSCHAP

Het Nederlands Grammofoon Genootschap organiseert weer in samenwerking met de Jukebox Gallery de 3^e editie op deze prachtige locatie in jaren '40-'50 stijl.